

زیبایی شناسی قرآن کریم

احمد حق دوستی

به نام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد

خدای یکتا را سپاس می‌گویم که توفیق بزرگی نصیبم کرد تا بتوانم در مورد زیبایی قرآن کریم - که یکی از مؤلفه‌های زیبایی شناسی دین است - بررسی و مقاله‌ای با توجه به پژوهش‌های به عمل آمده برای همایش که خوشبختانه مرکز مطالعات و تحقیقات هنری، معاونت امور هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی افتخار برگزاری آن را بر عهده گرفته تهیه و خلاصه آن را به شرح زیر در ۵ بخش به نظر صاحب نظران محترم برسانم:

نخست، وظیفه خود می‌دانم که این انتخاب زیبا را در مورد همایش زیبایی شناسی دین که مربوط به مجموعه تمایلات عالی انسان که خداوند متعال در نهاد تمام افراد به ودیعه نهاده است به کلیه مقام‌های محترم فوق‌الذکر تبریک بگویم و توفیق هرچه بیشتر آنان را آرزو نمایم.

بخش ۱ - شناخت قرآن با توجه به آیات مندرج در آن.

بخش ۲ - ارتباط بین ذهن و بدن و تأثیر آن در انفعالات و عواطف و اثبات زیبایی آیات مبشر با توجه به یافته‌های روان‌شناسی به عنوان اولین دلیل معتبر.

بخش ۳ - آیات نذیر و همچنین آیات راهنما و ارشاد و اشاره‌ای به فطرت انسان با ودیعه‌های الهی نهفته در آن و نتیجه توبه با توجه به قاضی درونی و اثبات زیبایی‌های آیاتی که منجر به سوق دادن افراد بدکار به طرف سعادت و خوشبختی می‌شود به عنوان دومین دلیل.

بخش ۴ - سومین و مهم‌ترین دلیل زیبایی قرآن بنا به فرموده خالق زیبایی‌ها در اولین آیه سوره

بخش ۵ - نتایج

بخش ۱ - شناخت قرآن با توجه به آیات مندرج در آن

و انه لتنزیل رب العالمین. (آیه ۱۹۲ سوره شعراء)

(ای پیامبر) همانا این قرآن از سوی آفریدگار جهان‌ها و جهانیان نازل شده است. (آیه ۱۹۲ سوره شعراء)

نزل به الروح الامین. (آیه ۱۹۳ سوره شعراء)

و توسط روح الامین (جبرئیل) فرود آمد. (آیه ۱۹۳ سوره شعراء)

یا ایها النبی انا ارسلناک شاهدا و مبشرا و نذیرا. (آیه ۴۵ سوره احزاب)

ای پیامبر ما تو را با پیام‌های گواه و بشارت دهنده و هشدار دهنده بر امت جهان به پیامبری مبعوث فرمودیم. (آیه ۴۵ سوره احزاب)

ما کان محمد ابا احد من رجالکم و لکن رسول الله و خاتم النبیین و کان الله بکل شیء علیما. (آیه ۴۰ سوره احزاب)

محمد پدر هیچیک از مردان شما نیست او رسول خدا و خاتم پیامبران است و خداوند دانای کل امور است. (آیه ۴۰ سوره احزاب)

و الذین آمنوا و عملوا الصالحات و امنوا بما نزل علی محمد و هو الحق من ربهم کفر عنهم سیناتهم و اصلح بالهم. (آیه ۲ سوره محمد)

اما کسانی که ایمان آورده و عمل شایسته انجام می‌دهند و اعتقاد دارند که این قرآن که از سوی آفریدگار پروردگارشان بر محمد (ص) نازل شده حق است. خداوند گناهانشان را می‌زداید و امورشان را اصلاح به خیر می‌فرماید. (آیه ۲ سوره محمد)

قولوا انا بالله و ما انزل الینا و ما انزل الی ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و الاسباط و ماوتی موسی و عیسی و ماوتی النبیین من ربهم لانفرق بین احد منهم و نحن له مسلمون. (آیه ۱۳۶ سوره بقره)

(ای مسلمانان) بگویید «ما به خدای یگانه و آنچه بر ما نازل شده و آنچه بر ابراهیم، اسحاق و یعقوب و به آنچه بر موسی و عیسی و آنچه بر جمیع پیامبران نازل شده ایمان داریم و به حرمت مقام پیامبری آنان) تفاوت و جدایی بین آنها قائل نیستیم و ما در برابر خدای یگانه تسلیم هستیم. (آیه ۱۳۶ سوره بقره)

اذ قالت الملائکه یا مریم ان الله یشرک بکلمه منه اسمه المسیح عیسی ابن مریم و جیها فی الدنیا و الاخرة و من المقربین. (آیه ۴۵ سوره آل عمران)

ای پیامبر یادآور باش آنگاه که فرشتگان گفتند ای مریم خداوند تو را به فرزندی که مخلوق کلام امر خداوند است بشارت عنایت می‌فرماید، نام او عیسی مسیح پسر مریم است، او در دنیا و آخرت صاحب آبرو و مقام است و از قربان درگاه الهی خواهد بود.

جالب است به عرض برساند که تولد حضرت مسیح و سال نو مسیحی تقریباً همزمان با برپائی این همایش شده بنابراین اجازه می‌خواهد که تولد حضرت مسیح و سال نو مسیحی را به همه مسیحیان عالم در این همایش تبریک بگوییم.

بخش ۲

۲-۱ از نقطه نظر روانشناسی ارتباط بین ذهن و بدن و اثر آن در حالات انفعالی و عواطف باصطلاح دو طرفه است بدین معنی اگر درباره چیزی زیبا یا مطبوع فکر شود به احتمال قوی به زودی در شما احساس خوشحالی و شادمانی پیدا می شود و برعکس چنانچه درباره چیزی ترسناک و هول انگیز یا عصبانیت از چیزی بیاندیشید به زودی احساس ترس یا خشم در شما بروز می کند. بنابراین، زیبایی آیات مبشر که مطبوع و خوشایند می باشند و ایجاد شادمانی می کنند با توجه به یافته های علمی روانشناسی به وضوح مشخص است.

اولین دلیل - بنا بر گفته های بالا نتیجه می گیریم هر آیه ای که موجب انبساط خاطر ما گردد دلالت بر زیبایی آن دارد. بسیاری از آیات قرآن کریم که مبشر بشارت های دنیوی و بهشتی و هدایت و راهنمایی و نظائر آن هستند این انبساط خاطر را فراهم می کنند و این علاوه بر زیبایی های صوتی و کلامی از نظر آهنگ و صوت است تعداد این آیات در قرآن کریم زیاد است که برای نمونه تعدادی از آنها به شرح زیر ذکر می شود.

بسم الله الرحمن الرحيم طس تلك آيات القرآن و كتاب مبین. (آیه ۱ سوره نمل)

به نام خداوند نعمت بخشنده رحم گستر.

طس تلك آيات القرآن و كتاب مبین. اینها آیات قرآن کتاب روشنگر حقایق دین است. (آیه ۱ سوره نمل.)

هدی و بشری للمومنین. (آیه ۲ سوره نمل)

کتابی که هدایت و بشارت است برای مومنان. (آیه ۲ سوره نمل.)

الذین یقیمون الصلوة و یؤتون الزکوة و هم بالآخرة هم یوقنون (آیه ۳ سوره نمل.)

مومنان کسانی هستند که نماز را برپا می دارند، زکات می پردازند و به آخرت یقین کامل دارند. (آیه

۳ سوره نمل.)

ان هذا القرآن یهدی للتی هی اقوم و یشیر المومنین الذین یعملون الصالحات ان لهم اجرا کبیرا. (آیه

۹ سوره اسراء.)

همانا این قرآن (انسان را) به درست ترین و استوارترین دین و آیین هدایت می فرماید و مومنان نیک

کردار را به پاداشی بزرگ بشارت می دهد. (آیه ۹ سوره اسراء.)

ان الذین امنوا و عملوا الصالحات و اقاموا الصلوة و اتوا الزکوة لهم اجرهم عند ربهم و لا خوف علیهم و

لا هم یحزنون. (آیه ۲۷۷ سوره بقره.)

کسانی که ایمان آوردند و به کارهای شایسته پرداختند، نماز گزارند و زکات دادند نزد آفریدگار

پروردگارش پاداش خیر دارند، نه بیمی در انتظار آنهاست و نه اندوهگین شوند. (آیه ۲۷۷ سوره

بقره.)

بخش ۳

۳-۱ قرآن کریم دارای ۶۲۳۶ آیه است که تعدادی از آنها بشارت دهنده خبر خوش که در بخش

۲-۲ نمونه ای از آنها ذکر شد و تعدادی نذیر یا بیم دهنده هستند که ظاهراً با شنیدن یا قرائت آنها

حالت وجد و نشاط به برخی از افراد دست نمی دهد بلکه گاهی برای آنها ایجاد رعب و ترس

می نماید. در حقیقت این آیات افرادی را که کار بد انجام می دهند از کار بدشان آگاه می سازد.

۳- ۱- وبل للمطففين. (آیه ۱ سوره مطففين.)

وای به حال کم فروشان خدعهگر حيله جو (آیه ۱ سوره مطففين.)

ویل یومئذ للمکذبین. (آیات ۱۵ - ۱۹ - ۲۴ - ۲۸ - ۳۴ - ۳۷ - ۴۰ - ۴۵ - ۴۷ - ۴۹ سوره مرسلات.)
در آن روز وای بر تکذیب کنندگان حق (آیات ۱۵ - ۱۹ - ۲۴ - ۲۸ - ۳۴ - ۳۷ - ۴۰ - ۴۵ - ۴۷ - ۴۹ سوره مرسلات.)

کلابل لا تکرمون الیتیم. (آیه ۱۷ سوره فجر.)

نه خداوند به شما کم لطف نیست ولی این وضع به دلیل آن است که شما به یتیم ها احترام نمی گذارید و محبت نمی کنید و احکام خداوند را در باره ارث یتیم رعایت نمی کنید.
۳ - ۲ برای هدایت افرادی که در آیات نذیر به آنها اشاره شده برای راهنمایی و ارشاد آنان آیات ارشاد کننده ایست تا آنها با راهنمایی های مربوط از کار بد دست برداشته و راه سعادت و خوشبختی را طی کنند.

و لا تلبسوا الحق بالباطل و تکتبوا الحق و انتم تعلمون. (آیه ۴۲ سوره بقره.)

حق را وسیله باطل نبوشانید و حقیقت امر را در حالی که کاملاً به آن وقوف دارید، پنهان نکنید.
(آیه ۴۲ سوره بقره.)

و اوفوا الکیل اذا کتبت و زنوا بالقسط المستقیم ذلک خیر و احسن تاویلا. (آیه ۳۵ سوره اسراء)

پیمانهای که با آن جنس را می سنجید به طور کامل پر کنید و با ترازوی صحیح و سالم (که وزن را درست نشان می دهد) جنس را وزن کنید چرا که این کار به سود شماست (و در قیامت از کيفر کم فروشی و تقلب مصون خواهید بود) (آیه ۳۵ سوره اسراء.)

و لا تقربوا مال الیتیم الا بالتی هی احسن حتی یبلغ اشد و اوفوا الکیل و المیزان بالقسط لا تکلف نفسا الا وسعها و اذا قاتمت فاعدلوا و لو کان ذا قریبی و بعهد الله اوفوا ذلکم وصیکم به لعلکم تذكرون.
(آیه ۱۵۲ سوره انعام.)

(و نیز خداوند می فرماید) جز با قصد و نیت اصلاح به مال یتیم نزدیک نشوید تا به حد بلوغ برسد (و بتواند تصمیم بگیرد) کم فروشی نکنید و حق پیمان و وزن کالا را با رعایت عدل و انصاف به طور کامل ادا کنید. ما هیچکس را جز به اندازه توانایش تکلیف به انجام کاری نمی کنیم و چون سخنی می گوئید یا داوری می کنید یا شهادت می دهید عدالت داشته باشید اگرچه (یکی از طرفین) خویشاوندتان باشد (و داوری شما به ضرر او تمام شود) به عهد خود با خداوند وفا کنید. اینها احکامی است که خداوند شما را به انجام و اجرای آنها توصیه فرموده است باشد که کاملاً متوجه و متذکر (وظایف) خود باشید. (آیه ۱۵۲ سوره انعام.)

ان الله یامرکم ان تودوا الامانات الی اهلها و اذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل ان الله نعم یعظکم به ان الله کان سمیعاً بصیراً. (آیه ۵۸ سوره نساء.)

خداوند به شما امر می فرماید که امانات مردم را به صاحبان آنها برگردانید و بین مردم بر اساس عدالت داوری کنید، خداوند چه پندهای گرانبهایی به شما می دهد و خداوند آن شنونده بیناست (به قدرت و وسعه صداها را می شنود و امور را می بیند). (آیه ۵۸ سوره نساء.)

اعمال خوب آماده می‌کنند.

و استغفروا ربکم ثم توبوا الیه ان ربی رحیم ودود. (آیه ۹۰ سوره هود).

از پروردگارتان طلب عفو کنید، به پیشگاهش توبه کنید، همانا آفریدگار - پروردگار من، آن مشفق رحم‌گستر است (آیه ۹۰ سوره هود).

انما التوبه علی الله للذین یعملون السوء بجهاله ثم یتوبون من قریب فاولئک یتوب الله علیهم و کان الله علیما حکیما. (آیه ۱۷ سوره نساء)

پذیرش توبه از جانب خداوند برای افرادی است که از روی جهالت مرتکب گناه شوند و نیز به مجرد دانستن، درصدد جبران برآیند و توبه کنند، توبه آنها را خداوند می‌پذیرد و خداوند آن داور و حکم دهنده داناست.

۳ - ۴ فاقم وجهک للذین حنیفا فطرت الله الّتی فطر الناس علیها لا تبدیل لخلق الله ذلک الذین القیم و لکن اکثر الناس لا یعلمون. (آیه ۳۰ سوره الروم.)

(ای انسان) قلب و ذهن خود را متوجه دین و آیین پاک توحیدی بدار! خداوند ذات و فطرت بشر را سرشار از عشق الهی و خداپرستی خلق فرموده و هیچ دگرگونی در آفرینش الهی وجود ندارد. این دین توحیدی، پایدار و ابدی است اما اکثر مردم از این حقیقت بزرگ آگاهی ندارند (و جهالت همواره در جدال با فطرت الهی انسان است).

به علاوه رحمت الهی نیز شامل بندگان می‌باشد.

قل یا عباد الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمہ الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً انه هو الغفور الرحیم. (آیه ۵۳ سوره زمر.)

ای پیامبر بگو ای بندگان من (که با تجاوز از حدود الهی) به خود ستم کرده‌اید و مشمول مجازات شده‌اید از رحمت خداوند نومید نباشید، خداوند همه گناهان (به جز شرک) را می‌بخشد همانا خداوند آن عفو کننده رحم‌گستر است.

۳ - ۵ دلیل دوم

از آیات فوق‌الذکر متوجه می‌شویم که آیات نذیر برای آگاه ساختن افراد بدکار از اعمال زشتشان می‌باشد این افراد از طریق آیات راهنمایی و ارشاد بالاحص با توجه به فطرت پاک خود که سرشار از عشق الهی و خداپرستی است از کار بد دست کشیده و با انجام کارهای خوب به طرف سعادت و نیکبختی سوق داده می‌شوند. بنابراین نتیجه می‌گیریم زیبایی آیات نذیر و آیات راهنمایی که فرد را از گمراهی نجات داده و به طرف سعادت و نیکبختی هدایت می‌کنند کاملاً مشخص و باید بگوییم چه مؤثر و چه زیبا هستند.

بخش ۴ - ۱

سومین و مهم‌ترین دلیل بر زیبایی قرآن و آیات مبارکه آن دلیلی است که خالق زیبایی‌ها خداوند تبارک و تعالی در اولین آیه سوره کهف نازل فرموده است.

بسم الله الرحمن الرحیم

به نام خداوند نعمت بخشنده رحم‌گستر

الحمد لله الذی انزل علی عبده الکتاب و لم یجعل له عوجا. (آیه ۱ سوره کهف.)

شکر و ثنای بینندگان از آن خداوند است که کتاب هدایت را که عاری از هر عیب و کژی است بر بنده اش [حضرت محمد(ص)] نازل فرمود. مسلماً هر چیز بی عیب و نقص زیباست.

بخش ۴-۲

تذکر این نکته بسیار مهم است که قرآن کریم علاوه بر زیبایی که طبق دلایل متقن به اثبات رسید جاودان و به هیچ وجه از بین رفتنی نیست و از زمان نزول آن تاکنون باقی مانده و تا قیامت نیز پابرجا خواهد بود زیرا خداوند متعال نگهداری آن را خود بر عهده گرفته است.

بخش ۵

۵-۱ زیبایی قرآن کریم به دلایل متقن سه گانه به اثبات رسید. تکیه اولین دلیل زیبایی آیات مبشر بر یافته های علمی و روان شناسی بود و دومین دلیل در مورد آیات نذیر که فرد بدکار را متوجه اعمال بد خود نموده و به وسیله آیات راهنما و ارشاد و همچنین آیات توبه با توجه به فطرت انسان که خداوند متعال با رحمت خود در ذات انسان ها خیرطلبی و توجه به وحدانیت خداوند را به ودیعه گذارده بالاخره با توجه به قاضی درونی افراد از کار بد باز داشته شده به سوی کار خیر و بالاخره سعادت و خوشبختی سوق داده می شوند و سومین دلیل بر زیبایی قرآن مهم ترین و قاطع ترین دلیلی بود که خالق زیبایی ها به طور قاطع در اولین آیه سوره کهف بیان فرمودند.

در اینجا لازم است که شکر و سپاس خود را به درگاه بی نیاز خالق متعال برسانم که توفیقی عنایت فرمود تا با پژوهش و بررسی هایی در مورد زیبایی قرآن نتایج لازم به دست آید. برای توجه بیشتر در مورد زیبایی قرآن کریم همانطوری که اثبات شد کلیه آیات با توجه به نقش آنها زیبا هستند. اینک به یک نکته قابل توجه اشاره می شود.

شاید کلمه مرگ ترسناک ترین کلمه برای بسیاری از افراد باشد. برخی حتی از ذکر کلمه آن وحشت می کنند به هر حال به گفتار زیر توجه فرمایید:

كل نفس ذائقة الموت و انما توفون اجورکم يوم القيامة فمن زحزح عن النار و ادخل الجنة فقد فاز و ما الحیوة الدنيا الا متاع الغرور. (آیه ۱۸۵ سوره آل عمران.)

هر انسانی سرانجام طعم مرگ را می چشد و شما در روز قیامت پاداش خود را به تمام و کمال دریافت خواهید کرد، پس هر که از آتش جهنم برحذر داشته شده و به بهشت وارد شود به واقع رستگار شده است و زندگی دنیا چیزی جز متاع فریبنده نیست (آیه ۱۸۵ سوره آل عمران). در مورد مرگ باید به این کلمه به ظاهر ترسناک اشاره شود که خداوند متعال مرگ واقعی را برای پرهیزکاران چنان مطبوع و دلپذیر قرار داده که مطمئناً بعد از بیان آن بسیاری از افراد آرزوی آن را خواهند داشت.

لطفاً به آیات زیر توجه فرمایید: الناشطات نشطا. (آیه ۲ سوره نازعات.)

و سوگند به فرشتگانی که ارواح مومنان را با ملایمت و ملاحظه از بدن آنها جدا می سازند. (آیه ۲ سوره نازعات.)

ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا تتنزل علیهم الملائكة الا تخافوا و لا تحزنوا و ابشروا بالجنة التي کنتم تعدون. (آیه ۳۰ سوره فصلت.)

کسانی که گفتند آفریدگار ما خالق یکتا و یگانه است و در برابر آزارها مقاومت کردند و از ایمان

خود برنگشتند، فرشتگان را بر آنها نازل می‌فرماییم و به آنها گفته می‌شود نترسید و غمگین نباشید و بشارت باد بر شما بهشتی که به شما وعده داده شده. (آیه ۳۰ سوره فصلت) واقعاً چه اندازه دلپذیر است که هنگام مرگ فرشته‌ای زیبا با بیانی دلپذیر بشارت دهد که از اعمال گذشته نترسید چرا در این امتحان قبول شده‌اید و از آینده هراسی نداشته باشید چون از این به بعد شیطان در محدوده شما راه نخواهد یافت و بشارت باد بر شما بهشتی که وعده داده شده.

ربنا اتنا فی الدنيا حسنه و فی الآخرة حسنه و قنا عذاب النار

۵ - ۳ رکوع

رکوع که خداوند متعال این رحمت بزرگ را به مسلمین عنایت فرموده معمولاً با بیان " سبحان ربی العظیم و بحمده " در نماز بجا آورده می‌شود و به فرد نمازگزار افتخار می‌دهد که پیوند و دلبستگی خود را با گفتن "ربی" (رب من، پروردگار و آفریننده من) بیان کند تا همه بدانند که او بی‌پشتیمان نیست بلکه بزرگ‌ترین پشتیبان را دارد. توجه شود که ارتباط افراد با خدای بزرگ در رکوع چقدر زیاد است که فرد آنقدر خود را به خدا وابسته می‌داند که جمله "ربی" یعنی رب من را ذکر می‌کند.

۵ - ۴ نگرانی

نگرانی یک از قوی‌ترین حالاتی است که اثرات بسیار مؤثری در رفتار افراد دارد. از لحاظ روانشناسی، نگرانی تجربه بسیار نامطبوعی است؛ بخصوص که به اصطلاح کنار آمدن با آن به علت نامعلوم بودن علل آن مشکل است. عامل بروز آن در افراد متفاوت است ولی قرآن کریم رفع نگرانی را با آیه زیر که داروی بسیار مؤثری در این مورد است تجویز می‌نماید.

الذین آمنوا و تطمئن قلوبهم بذكر الله الا بذكر الله تطمئن القلوب. (آیه ۲۸ سوره رعد.)

(هدایت یافتگان) کسانی هستند که ایمان آورده و نیز دل‌هایشان با یاد خداوند آرامش و اطمینان می‌یابد (ای مردم) بدانید و آگاه باشید که دل‌ها تنها با توجه مدام به ذکر و یاد خداوند (در نیت و عمل) آرامش می‌یابند. (آیه ۲۸ سوره رعد) خوشوقتم این مقاله پژوهشی با ذکر نام خدا شروع شده با نام خالق بی‌همتا که دنیا نیازمند به آن است نیز به پایان می‌رسد و شاید یکی از بهترین یادگاری‌های این همایش همین آیه باشد:

الا بذكر الله تطمئن القلوب